

Jadwiga Andrzejewska: Bibliotekarstwo szkolne: teoria i praktyka. T. 1: Organizacja biblioteki. T. 2: Praca pedagogiczna biblioteki. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 1996. – 2 t. (253; 213 s.). – (Nauka, Dydaktyka, Praktyka; t. 16–17).

Omawiane wydawnictwo stanowi kolejną pozycję serii „Nauka – Dydaktyka – Praktyka”, zainicjowanej przez Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego oraz Wydawnictwo SBP, dotyczącej różnych aspektów współczesnego bibliotekarstwa. Wiele prac tej serii ma charakter podręcznikowo-poradnikowy, gdyż przeznaczone są zarówno dla wykwalifikowanych pracowników bibliotek, jak i dla osób kształcących się. Taki cel przyświecał również Jadwidze Andrzejewskiej, czemu dała wyraz w *Przedmowie* (s. 9) używając określenia „podręcznik” i wskazując na jego zadania.

Recenzowana praca składa się z dwóch tomów i obejmuje szeroki zakres zagadnień związanych z działalnością bibliotek szkolnych. Pierwszy tom przedstawia ewolucję modelu biblioteki szkolnej i wskazówki dotyczące prac organizacyjno-technicznych, drugi omawia pracę pedagogiczną bibliotekarza, jej efekty i uwarunkowania. Całość podzielona jest na siedem rozdziałów, te zaś na podrozdziały i zagadnienia, dzięki czemu konstrukcja jest przejrzysta, a korzystanie znacznie ułatwione.

W pierwszym rozdziale przedstawiony jest krótki zarys dotyczący działalności, organizacji i funkcji bibliotek szkolnych w poszczególnych okresach historycznych, od starożytności po dzień dzisiejszy, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji bibliotek polskich. Autorka scharakteryzowała, wskazując cechy pozytywne i negatywne, istniejące obecnie w świecie modele bibliotek szkolnych. Są to: biblioteka klasowa, biblioteka centralna w szkole z wydzielonymi księgozbiorami podręcznymi w pracowniach, odrębne biblioteki dla uczniów i nauczycieli, biblioteki publiczno-szkolne, centrum dokumentacji i informacji, centralne służby biblioteczne świadczące różne usługi dla bibliotek, również szkolnych oraz media centre (MC). Andrzejewska zwraca uwagę, iż nowe tendencje oświatowe wpływają na przekształcanie się bibliotek szkolnych w MC. Ukazuje ich funkcjonowanie w krajach anglosaskich, daje wskazówki dotyczące organizacji i postuluje wprowadzenie niektórych elementów media centre w polskich szkołach.

Przedmiotem następnego rozdziału jest charakterystyka dokumentów prawnych, regulujących działalność bibliotek szkolnych. Dotyczą one: oświaty, ogółu bibliotek w państwie i bibliotek szkolnych. Autorka przedstawia ich postanowienia wpływające, pośrednio lub bezpośrednio, na funkcjonowanie omawianych bibliotek.

W trzeciej części głównym motywem dociekań jest rola, jaką powinna pełnić współczesna biblioteka szkolna. Andrzejewska uważa, iż musi ona uczestniczyć w realizacji podstawowych funkcji szkoły: kształcąco-wychowawczej, diagnostyczno-prognostycznej, opiekuńczo-wychowawczej i kulturalno-rekreacyjnej. Wyjaśnia także, na czym polegają poszczególne zadania i w jaki sposób mogą być wprowadzane w życie.

Rozdział czwarty, najobszerniejszy w tomie pierwszym, składa się z dziewięciu podrozdziałów, poświęconych zagadnieniom związanym z organizacją biblioteki. W pierwszym autorka podaje normy zatrudnienia bibliotekarzy szkolnych – w zależności od rodzaju placówki oświatowej i liczby użytkowników – oraz ich prawa i obowiązki określone przez „Kartę Nauczyciela” i dodatkowe akty prawne. Słusznie podkreśla konieczność posiadania przez nauczycieli bibliotekarzy odpowiednich kwalifikacji i informuje o możliwościach ich uzyskania poprzez różne formy kształcenia i doskonalenia zawodowego. Zwraca też uwagę, iż bibliotekarz, oprócz szerokiej wiedzy pedagogicznej, psychologicznej i bibliotekarskiej, powinien mieć predyspozycje do pracy z dziećmi i młodzieżą oraz określone cechy osobowości.

Kolejny fragment dotyczy lokali i budżetu polskich bibliotek szkolnych. Autorka prezentuje wymagania w zakresie lokalizacji biblioteki, jej powierzchni i wyposażenia w meble i sprzęt biblioteczny. Zdając sobie sprawę, że biblioteki w większości nie spełniają tych postulatów, daje

praktyczne wskazówki, jak wykorzystać w sposób optymalny posiadane lokale i co wziąć pod uwagę przy projektowaniu nowych. Omawia też problemy finansowe bibliotek, konieczność racjonalnego planowania wydatków i podejmowania prób zwiększenia budżetu (starania o dotacje, prowadzenie działalności gospodarczej).

Przedmiotem rozważań kilku następnych podrozdziałów są podstawowe zadania biblioteki, czyli gromadzenie i ewidencja zbiorów, ich opracowywanie, przechowywanie i udostępnianie oraz prowadzenie działalności informacyjnej. Andrzejewska omawia powyższe zagadnienia opierając się na ogólnych normach i przepisach obowiązujących w tym zakresie, ale każdą kwestię przedstawia w odniesieniu do bibliotek szkolnych i wskazuje konkretne rozwiązania. Podkreśla ona specyficzny charakter zbiorów wynikający z zadań pełnionych przez te placówki. Piszze też o różnorodności gromadzonych księgozbiorów w zależności od typu i profilu szkoły, liczby uczniów i ich wieku, obowiązujących programów nauczania i aktualnych tendencji edukacyjnych (np. wprowadzenie religii do szkół, edukacja ekologiczna, wychowanie do życia w rodzinie), zasobności zbiorów już istniejących, budżetu, wielkości pomieszczenia biblioteki i lokalnej sieci bibliotecznej. Na uwagę zasługuje fakt, iż oprócz ogólnych zasad gromadzenia zbiorów, autorka wyraża swój pogląd na temat problemów dyskusyjnych, jak np. obecność komiksów w bibliotece szkolnej czy kwestia horroru w literaturze dla młodzieży. Doradza także jakie kategorie dokumentów, a nawet jakie pozycje, powinny – jej zdaniem – wchodzić w skład księgozbioru szkolnego.

W tym nurcie rozważań mieszczą się takie zagadnienia, jak techniki gromadzenia zbiorów bibliotecznych, źródła informacji o dokumentach oraz kryteria selekcji. Omówiono również rodzaje ewidencji, sposoby przeprowadzania i wykorzystywane formularze (druki i książki inwentarzowe dla poszczególnych typów dokumentów). Przedstawiono zasady postępowania w różnych sytuacjach i z różnymi dokumentami, szczególnie zaś nacisk położono na ewidencjonowanie dokumentów audiowizualnych, broszur, podręczników i norm.

Obszerny fragment rozważań poświęca Andrzejewska opracowaniu zbiorów bibliotecznych pod względem rzeczowym, formalnym i technicznym. Prezentuje systemy klasyfikacji stosowane w różnych typach szkół (najczęściej UKD, rzadziej – język haseł przedmiotowych lub własna klasyfikacja) oraz zwraca uwagę na swoisty podział literatury pięknej dla dzieci i młodzieży. Zgłasza również postulat wprowadzenia nowego układu w obrębie literatury pięknej – układ kombinowany poziomowo-działowy – przedstawia jego schemat, oznaczenia i przykłady.

Kolejnym etapem pracy bibliotecznej odnotowanym w recenzowanej publikacji jest katalogowanie. Autorka wymienia obowiązujące przepisy i w sposób bardzo szczegółowy charakteryzuje tryb postępowania w odniesieniu do następujących kategorii dokumentów: książek, czasopism, druków muzycznych, norm, dokumentów techniczno-handlowych, dokumentów dźwiękowych, filmów, kaset video, zbiorów ilustracyjnych, fazogramów i foliogramów, mikrofilmów i fotokopii oraz dyskietek z programami komputerowymi. Interesują ją zarówno zasady sporządzania opisów bibliograficznych (rodzaje, elementy, układ), jak i stosowania haseł katalogowych. Wiadomości teoretyczne uzupełnione są licznymi uwagami i wskazówkami o charakterze praktycznym oraz przykładami i schematami przedstawiającymi układ elementów na karcie katalogowej. Oprócz rozwiązań aktualnie obowiązujących Andrzejewska omawia projekt nowych przepisów katalogowania, zwracając uwagę na najistotniejsze zmiany (m.in. zasady wyboru haseł katalogowych, wprowadzenie pozycji głównych i dodatkowych w miejsce niektórych odsyłaczy, opis bibliograficzny wydawnictw ciągłych).

Autorka słusznie podkreśla, iż nieodzownym warunkiem udostępniania zbiorów jest, obok opracowania formalnego i rzeczowego, opracowanie techniczne (opieczątowanie, wpisanie numeru inwentarzowego i sygnatury, zaopatrzenie w kartę książki), właściwe ustawienie zbiorów (zalecany jest układ działowo-alfabetyczny i wyodrębnienie pewnych zespołów w obrębie całości księgozbioru) i zapewnienie im odpowiednich warunków przechowywania. Następnym problemem to zasady i formy udostępniania zbiorów i ich organizacja – dni i godziny otwarcia, regulaminy wypożyczalni i czytelní, ewidencja wypożyczeń. W tym miejscu znalazł się też postulat wprowadzenia wolnego dostępu do półek ze względu na jego walory dydaktyczno-wychowawcze.

Bibliotece szkolnej jako ośrodkowi informacji poświęcony został kolejny fragment omawianej pracy. Scharakteryzowano elementy aparatu informacyjnego biblioteki, na który składają się: wywieszki i plansze informacyjne, katalogi (główne i cząstkowe), kartoteki bibliograficzne, tekstowe, ilustracyjne, dokumentacyjne i pomocnicze. Przedstawiono zasady ich tworzenia oraz podkreślono duże znaczenie dla obsługi informacyjnej uczniów, nauczycieli i rodziców.

Kończąc rozważania poświęcone organizacji biblioteki Jadwiga Andrzejewska zwraca uwagę na możliwość skomputeryzowania pracy bibliotecznej. Analizuje programy stosowane najczęściej w polskich szkołach (Biblioteka Szkolna – MOL, MAK, SOWA) i wskazuje korzyści dla pracowników i użytkowników, płynące z komputeryzacji. Należą do nich, m.in. usprawnienie czynności związanych z ewidencją i opracowywaniem zbiorów, duża oszczędność czasu przy prowadzeniu skontrum, automatyczne zbieranie danych statystycznych, szybka wymiana informacji bibliograficznych z innymi placówkami, wieloaspektowe wyszukiwanie informacji i dokumentów.

Tom drugi recenzowanej publikacji prawie w całości dotyczy pracy pedagogicznej biblioteki szkolnej. Wynika to z reprezentowanego przez autorkę poglądu, że „punktem odniesienia wszystkich czynności bibliotecznych jest czytelnik, jego zainteresowania i mniej lub bardziej uświadomione potrzeby. [...] A zatem w zasadzie wszystkie prace biblioteczne mają aspekt pedagogiczny” (t. II, s. 9–10). W związku z tym omawia zasady i metody nauczania i wychowania oraz sposoby ich wykorzystania w pracy bibliotekarza szkolnego.

Zagadnienie kultury czytelniczej uczniów stanowi przedmiot kolejnego podrzędnego rozdziału. Autorka definiuje tu podstawowe pojęcia związane z tym problemem (potrzeba i motyw czytania, zainteresowania, kompetencje, zachowania i wybory czytelnicze, procesy recepcji i funkcje literatury), a niektóre z nich poddaje szczegółowej analizie. Wymienia czynniki wpływające na rozwój kultury czytelniczej, do których zalicza: środowisko społeczne (dom rodzinny, rówieśnicy, środowisko zawodowe i towarzyskie), biopsychiczną strukturę osobowości (poziom inteligencji, zdolności, rodzaj uwagi, typ wyobraźni, stan zdrowia, suma doświadczeń osobistych, wykształcenie, aspiracje) oraz instytucje rozwoju kultury czytelniczej (przedszkole, szkoła, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, organizacje społeczne, masowe środki przekazu). Na zakończenie omawia cechy i zachowania charakteryzujące ucznia-czytelnika, czyli wzorzec kultury czytelniczej ucznia, który powinien być punktem odniesienia zabiegów pedagogicznych bibliotekarza.

Najobszerniejszy fragment piątego rozdziału poświęcony jest formom pracy pedagogicznej stosowanym w bibliotekach szkolnych. Autorka dokonuje ich podziału ze względu na miejsce pracy, aktywność uczestników, organizację procesu dydaktyczno-wychowawczego, zadania i treść pracy, środki ekspresji, sytuację odbioru i charakteryzuje najciekawsze. Rozpoczyna od – jej zdaniem – najważniejszej i dającej najlepsze rezultaty, czyli pracy indywidualnej, która musi opierać się na dobrej znajomości czytelników rzeczywistych i potencjalnych. Uwagę zwraca na uczniów szczególnie wymagających indywidualnego podejścia. Zalicza do nich osoby wybitnie zdolne, zbyt wale czytające, bez zdecydowanych zainteresowań, a także dyslektyków i mających trudności w nauce oraz uczniów niedostosowanych społecznie, niepełnosprawnych i znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. Podkreśla funkcje lektury w życiu i rozwoju i prezentuje formy pracy z poszczególnymi grupami.

W kolejnej części recenzowanej książki przedmiotem rozważań są następujące metody pracy: udostępnianie zbiorów, działalność informacyjna, edukacja czytelnicza i informacyjna, współpraca biblioteki ze środowiskiem szkolnym i pozaszkolnym. Wszystkie wymienione formy scharakteryzowano i wskazano ich walory dydaktyczno-wychowawcze. Szczególny nacisk położono na edukację czytelniczą i informacyjną i jej rolę w przygotowywaniu uczniów do samokształcenia. Autorka przedstawia obowiązki bibliotekarza w tym zakresie, a także zadania innych nauczycieli w kształceniu świadomych czytelników i użytkowników informacji. Zadania te powinny być realizowane na lekcjach poszczególnych przedmiotów, na godzinach wychowawczych i w pracy pozalekcyjnej przy zastosowaniu różnych metod (lekcje biblioteczne, wycieczki do bibliotek i innych zbiornic dokumentów, instruktaż indywidualny, praca z książką i czasopiśmie). Najwięcej miejsca poświęcono organizacji lekcji bibliotecznych. Omówione zostały ich rodzaje i struktura, wykorzystywane środki i pomoce dydaktyczne, zasady prowadzenia i sprawdzania wyników.

W podrozdziale *Formy pracy pedagogicznej ze względu na środki i specyfikę organizacji* Andrzejewska wyróżniła następujące grupy: formy wizualne i audiowizualne, formy żywego słowa, małe formy teatralne, konkursy czytelnicze, gry i zabawy czytelnicze oraz formy synkretyczne. W obrębie wymienionych kategorii dokonała podziału na konkretne formy działalności i scharakteryzowała je, zwracając uwagę na sposób oddziaływania, zasady realizacji i możliwości wykorzystania w różnych sytuacjach. Ogółem omówiła ponad czterdzieści form pracy, a te, które uznała za wartościowe, a zbyt rzadko stosowane, zaprezentowała z dużą dokładnością, udzielając wielu praktycznych rad i wskazówek związanych z ich realizacją. Znalazły się wśród nich wystawy, dyskusje, sądy inscenizowane, żywa gazetka, gry i zabawy czytelnicze (stolikowe, słowne, ruchowe), spotkania z autorami i dramy. Niektóre spośród przedstawionych propozycji są bardzo ciekawe i zasługują na wykorzystanie w celu zainteresowania uczniów biblioteką i wzmocnienia jej oddziaływania na środowisko szkolne. Po przedstawieniu różnorodnych metod działania autorka zaznacza, iż bibliotekarz nie ma obowiązku stosowania ich wszystkich. Uważa, że powinien on wybierać określone formy biorąc „pod uwagę ich celowość, wartość kształcącą i wychowawczą, wiek i poziom umysłowy uczestników, warunki lokalowe i materialne biblioteki, zainteresowania młodzieży, typ szkoły, spodziewaną atrakcyjność oraz swoje możliwości czasowe, predyspozycje i upodobania kulturalne” (s. 138).

Przedmiotem szóstego rozdziału jest ocena pracy biblioteki szkolnej. Autorka zwraca uwagę na trzy kryteria: 1) warunki funkcjonowania biblioteki zapewnione przez dyrekcję; 2) kryteria aktywności bibliotekarza; 3) kryteria efektywności pracy biblioteki. Sygnalizuje jakie elementy działalności należy wziąć pod uwagę przy ocenie aktywności pracowników biblioteki i w jaki sposób określić efektywność. W związku z ostatnim zagadnieniem omawia również problem sprawozdawczości bibliotecznej, gdyż w znacznej mierze efekty pracy biblioteki ocenia się za pomocą wskaźników ilościowych (np. zasięg biblioteki wśród użytkowników, średnia wypożyczeń na jednego czytelnika, wskaźnik obrotu księgozbioru, uczniowie według aktywności czytelniczej, struktura wypożyczeń). Postuluje wprowadzenie nowej metody pomiaru aktywności czytelniczej – według kategorii aktywności. Uważa bowiem, iż stosowana powszechnie średnia wypożyczeń na jednego ucznia w szkole i w poszczególnych klasach jest zawodna i dlatego należy rozpatrywać aktywność czytelniczą każdego ucznia indywidualnie. Przedstawia zasady przeprowadzenia takiego badania, analizuje poszczególne kategorie aktywności i zamieszcza przykład rejestru aktywności czytelniczej oraz sposób prezentacji wyników w postaci wykresów.

W ostatniej części, stanowiącej pewnego rodzaju podsumowanie, omówione zostały czynniki wpływające na efekty pracy biblioteki. Według Jadwigi Andrzejewskiej najważniejszy jest personel, od którego w znacznym stopniu zależy organizacja biblioteki oraz jej działalność dydaktyczno-wychowawcza. Duży wpływ mają warunki materialne (lokal, budżet, zbiory, warsztat informacyjny i fachowy) i współpraca z dyrekcją, radą pedagogiczną, nauczycielami, rodzicami oraz organizacjami szkolnymi i społecznymi. Aby osiągnąć lepsze efekty istotne jest również opracowanie planu pracy, składającego się z ramowego rocznego planu i szczegółowego terminarza zajęć bibliotecznych oraz systematyczna jego realizacja.

Recenzowana praca zawiera bogate wykazy źródeł i opracowań, zamieszczone na końcu każdego rozdziału. Jej uzupełnienie stanowią też załączniki, znajdujące się w obu tomach. Zawierają one przykłady i wzory dokumentacji bibliotecznej (statut, księgi inwentarzowe, rejestr ubytków, zeszyt statystyki dziennej, plan pracy, protokoły dotyczące różnych czynności), sprawdziany wiadomości z przygotowania czytelniczego i informacyjnego. Ważną rolę pełni indeks rzeczowy umieszczony w drugim tomie a odnoszący się do całej publikacji.

W omawianym wydawnictwie w sposób wieloaspektowy ukazana została organizacja i funkcjonowanie bibliotek szkolnych oraz ich ciągle niedoceniana rola w kształceniu i wychowaniu dzieci i młodzieży. Dzięki temu spełnia ono swoje zadanie jako podręcznik dla studentów i poradnik dla nauczycieli bibliotekarzy, a nawet zawiera wiele wskazówek, które mogą zostać wykorzystane w innych bibliotekach. Jest to ważne opracowanie, będące rezultatem wieloletnich badań autorki, w którym znowelizowana została wiedza na temat bibliotek szkolnych.

Agnieszka Wilk